

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL

Adatok a Pápai Református Kollégium Szentírás-magyarázati Tanszékének történetéhez

ABSTRACT

The Department of Exegesis in the Reformed College of Pápa was founded in 1843, but the teaching of biblical subjects began long before. By the establishment of the department it was possible to teach the subjects of biblical exegesis at a higher level. In 1913 the department was divided into the Departments of Old and New Testament Exegesis, respectively, and since then each department had its own professors who taught the biblical subjects. The biographies contained in this study on the one hand provide details concerning the work of the lecturers in the college of Pápa, and on the other, give us a glimpse into their life.

1. A Szentírás-magyarázati Tanszék megalapítása

A Pápai Református Kollégiumban 1843-ban alapították meg a Szentírás-magyarázati Tanszéket.¹ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy csak ezután beszélhetünk biblikus oktatásról, sőt! A reformáció szellemében működő iskolában – *illustris scholaeban* – *mindig is nagy hangsúlyt fektettek a Szentírás eredeti nyelveinek ismeretére.*² Az adászteveli számúzetésből való hazatérés (1783), majd Mándi Márton István Pápara hozatala (1790), s az ezzel meginduló iskolabővítési folyamatok eredményeképpen 1795-ben „*megnyílt a rendes papnevelő tanfolyam*”,³ melynek kezdetben két tanára volt: Márton István és Lácza Szabó József. Kis Ernő gimnáziumi igazgató hiteles forrásokra támaszkodó alapos művében ismerteti a biblikus tantervet, mely az első időkben a következőképpen alakult:⁴

1. évfolyam: II. félév: Evangéliumok és ApCsel exegézis, valamint a Pentateuchos, illetve „Zsidó régiségek” (őszövetségi kortörténet).
2. évfolyam: II. félév: Galata, 1–2 Thesszalonika, 1–2 Korinthus exegézis, valamint Ézsaiás, Jeremiás exegézis, illetve „görög régiségek” (újszövetségi kortörténet).
3. évfolyam: II. félév: Efezus, Kolossé, Filemon, Filippi, Titusz, 2Timótheus, Zsidókhoz írt levél, Katolikus levelek és Jelenések könyve exegézis, valamint Zsoltárok, Jób, Példabeszédek, Prédikátor könyvének exegézise.

1 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1844. április 30.–május 3. Tata, 114/5 pontja (1843. november 2-án tartott kisgyűlés jegyzőkönyvének ismertetése, annak 5. pontja), 20.

2 ZSENGELLÉR: Az Őszövetség oktatásának és az Őszövetségi tanszék története Pápán, 43.

3 CSIZMADIA: Pápai Kollégiumi történetek, 13.

4 Kis: A pápai főiskola története 1531–1895, 206–207.

Jól látható, hogy rendszerint a tanév második szemeszterében foglaltak helyet az exegézisek. A biblikus tárgyakat Mándi Márton István tanította, míg Lácza Szabó József inkább történelmet, irodalmat, németet és egyebeket oktatott.

Egyre nagyobb szükség volt azonban arra, hogy a „*rendes papnevelő tanfolyamnak*” már tanszéki keretek között működő oktatási rendszere legyen, ahol magas szinten folyhat az oktatás, ezért a Kazay–Oroszy-féle jeles alapítvány jóvoltából az egyházkerületnek s a kollégiumnak végül meglett a tanszék felállításához szükséges anyagi fedezete.⁵ Liszkay Dadról hívták vissza tanítani, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy egy új tanszék legelső professzoraként a külfonban megszerzett tapasztalatai alapján rendezhette a tanszéken folyó munkát. Az „*útkészítő*” Liszkay József azonban alig néhány év múlva lemondott, s pápai lelkipásztor lett.

A Szentírás-magyarázati Tanszék élén mindig is jeles professzorok álltak, akik mindig odafigyeltek arra, hogy a lehető legmagasabb színvonalon oktassák a rájuk bízott hallgatókat. Ezt a szakmai maximalizmust jelzi az is, hogy a helyi főrabbi, Löw Lipót – mint a héber nyelv legalaposabb ismerője – oktathatta egy ideig a héber nyelvet a teológusoknak. Az egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy „*a helybeli főrabbi, Löw Lipót 'rendkívüli tanár' címmel késznek nyilatkozott hittanulóinknak a héber nyelvet ingyen, s a gymnasistáknak a francia nyelvet csekély díjért eltanítani*”. Az egyházkerület igenlő válasza szerint: „*neki a rendkívüli tanári címet megadja...*”, s a tanórák elrendezésére a rabbival közösen az iskolai tanácsot megbízta.⁶

A tanszék életében a változást (s a bővülést) egyértelműen az 1913–1914-es tanév hozta. Ekkor ugyanis az addig egyetlen tanerővel bíró tanszék két részre – ó- és újszövetségi tanszékre – osztódott. Ennek eredményeképpen még eredményesebben, még jobb, tisztább keretek között folyhatott az oktatás. Jelen tanulmányban kifejezetten az ószövetségi tárgyak oktatásával foglalkozunk.

A Szentírás-magyarázati, majd az abból kiváló Ószövetségi Tanszék vezetői az ószövetségi stúdiumokon túl rendszerint az egyháztörténet tudományában is jeleskedtek. Liszkay József,⁷ Heiszler József, valamint Németh István professzorok a biblikus tárgyakon túl kiváló és alapos tudásukkal jeleskedtek az egyháztörténet területén is. Tóth Lajos professzor fiatalkori tanulmányútja során értékes anyagot gyűjtött a magyar gályarabokra vonatkozóan, valamint cikkeket jelentetett meg egyháztörténeti tárgykörben.⁸ Megírta családja történetét, valamint az ő tollából származik a számára oly kedves Főiskolai Könyvnyomda története is (Pápa, 1939).⁹

5 *DREL*, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1844. április 30.–május 3. Tata, 114/5 pontja (1843. november 2-án tartott kisgyűlés jegyzőkönyvének ismertetése, annak 5. pontja), 20.

6 *DREL*, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1850. október 17–18., Pápa. 31. pont, 6.

7 Liszkay József 4 doboznyi terjedelmű anyaga a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában található.

8 Tóth Lajos egyháztörténeti tárgyú műveiből lásd: *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. április 11.), 239–241. „*Egyháztörténeti adataink Oxfordban*” (I. rész). *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. április 18.), 266–267. „*Egyháztörténeti adataink Oxfordban*” (II. rész). *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. május 2.) 298–300. oldalak. „*Egyháztörténeti adataink Oxfordban*” (III. rész).

9 Korszós Józsefné Tóth Piroska szóbeli közléséből (2016). A nyomda történetéről: Tóth: A pápai főiskolai nyomda története.

2. A Szentírás-magyarázati Tanszék professzorai

Bár a Szentírás-magyarázati Tanszékét csupán 1843-ban alapították meg, a Pápai Református Kollégiumban már azelőtt tanított egy, kifejezetten a biblikus tárgyakra specializálódott professzor. Kocsi Sebestyén István életrajzának ismertetése ezért indokolt.

Kocsi Sebestyén István (1817–1837)

A Pápai Református Kollégium hajdanvolt professzora, Kocsi Sebestyén István 1761. március 6-án született Mezőtúron. Tanulmányait szülővárosában kezdte, majd 1776. április 25-én beiratkozott a Debreceni Református Kollégiumba, melynek elvégzése után 1784-ben Kunszentmiklóson lett iskolarektor. Tudása gyarapítását azonban nem adta föl, s 1787. december 1-jén beiratkozott az odera-frankfurti egyetemre, ahol teológiai előadásokat hallgatott. 1790-ben Monoron segédlelkészi szolgálatot végzett, majd 1792 októberétől a debreceni teológián az ószövetségi exegézis, a héber nyelv és az ószövetségi kortörténet tanára lett, egészen 1803-ig.¹⁰ 1797. november 28-án „*papi hivatalra képesítést nyert, s a debreceni egyházmegyébe kebelezetett*”.¹¹ 1803. május 1-től hajdúböszörményi, 1806. március 4-től hajdúszoboszlói, 1808. április 15-től kecskeméti lelkipásztor volt. Szikszai György felett mondott halotti beszéde később kiadásra került. Igyekezett erős kézzel vezetni gyülekezetét, s az egyházfegyelmet nagy erővel gyakorolta, ezért összetűzésbe került gyülekezetével. Általában pellengérré állította azokat, akiket léhasággal vádolt, s egyiküket még a templomból is kizavarta nagy nyilvánosság mellett. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy 1812-ben fegyelmi úton állásából elmozdított, s helyére a gyülekezet másik prédikátort hívott, ámde az egyházkerület vezetése visszahelyezte őt hivatalába. Sőt 1813-ban a császár megemmisítette a vele szemben hozott ítéletet.¹² 1814-től újra Monoron teljesített lelkipásztori szolgálatot.¹³

Pápára 1817. április 16-án került, s húsz évig, nyugdíjba vonulásáig, 1837-ig működött az akadémián. Utóda a bécsi és berlini egyetemeken tanult Széki Béla lett 1838-tól.¹⁴ Sebestyén az állást mint a „teológia tanára” nyerte el a Dogmatika Tanszék élére, s a Pápán töltött húsz éve alatt „*kiteljesítette az Ószövetség tanításának rendszerét*”.¹⁵ Ő volt az első, kifejezetten biblikus tárgyakra specializálódott professzor a teológián, holott a tényleges „Szentírás-magyarázati Tanszékét” csupán

10 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 43 (104. lábjegyzet). SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái VI, 660; illetve: BODOLAY: A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), 224. Adata azonban nem pontos, ugyanis 1762-t ír születési dátumként, de ez helytelen.

11 SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái VI, 660.

12 SZABÓ: Kocsi Sebestyén István.

13 ZOVÁNYI: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 535.

14 BODOLAY: A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), 192. Lásd még: SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái VI, 661. Ez az adat azonban több helyen sem stimmel. Pápára érkezésének idejét 1815-re teszi, valamint nyugdíjba meneteléről sem szól, hanem azt írja, hogy 1815-től egészen haláláig tanított a teológián.

15 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 43.

1843-ban alapították meg.¹⁶ Az 1819-es tanévtől már nem egy személyben ő oktatta a biblikus tárgyakat, hanem praeseseket (publicus praeceptorokat) állított be a tanrendbe. Először két segédtanítót alkalmaztak a három professzor mellé. Az 1818. október 18-i jegyzőkönyv így rendelkezik: „*A Praesesek foglalatossági ezek lesznek, hogy a Sidó Grammatikát megtanítsa – a Sidó Textust Gedike Compendiuma szerint fordíttassa, s resolváltassa, [...] megtanultatván egyszersmind a Tanulókkal a Sidó és Görög szókat.*”¹⁷

Az „*Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez*” című könyvben azt olvashatjuk, hogy Kocsi Sebestyén István vezette be Magyarországon a teológiai oktatásban a történeti-kritikai exegézist,¹⁸ de ezzel nem érthetünk egyet, hiszen Debrecenben Varga István jó tíz évvel ezelőtt már e módszer szerint tanított.¹⁹ Pontosítva tehát azt mondhatjuk, hogy Kocsi Sebestyén István volt az, aki Pápán bevezette ezt a mai napig is használatos exegetikai módszert a biblikus oktatásba. Nem volt azonban minden tekintetben felhőtlen a viszonya Mándi Márton István professzorral. Egy alkalommal a már öregedő tanártársát sikkasztással vádolta meg, nevezetesen, hogy bizonyos nála lévő hivatalos összegeket nem fizetett be a pénztárba. Ezt a sértést Mándi soha nem bocsátotta meg neki.²⁰

Felesége Kis Julianna volt. Jelenlegi ismereteink szerint házasságukat Isten öt gyermekkel áldotta meg. A *geni.com* adattára szerint Gábor, Klára, Károly, Eszter és Pál nevezetű gyermekei születtek.²¹ Fia, Kocsi Sebestyén Gábor (1794. február 14.–1864. április 4.) később Veszprém vármegye ügyésze, valamint törvényszéki főtanácsosa lett, és színműíróként is jeleskedett.²² Károly fia azonban, aki 1804-ben született, még be sem töltve 18. életévét, 1822. február 2-án elhunyt. A Pápai Református Egyházközség Matrikulája szerint: „*Tisztelendő Theologiae Professor N. Sebestyén István Urnak 17. eßtendős fia Károly temettetett Búcsúztatóval harmóniás éneklőval.*”²³

Húsz év professzori szolgálatot követően, 1837-ben nyugdíjba ment, majd néhány évvel később, 1841. január 25-én hunyt el Pápán.²⁴ Kocsi Sebestyén István a racionalista teológia egyik hazai úttörőjének számít, aki a modern bibliatudomány egyik korai képviselője volt hazánkban.²⁵ Neki tulajdonítják az „*Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul!*” közmondást.²⁶ Műveinek jegyzékét Pető Gábor gyűjtötte

16 Kis: A pápai főiskola története 1531–1895, 223–224, illetve: ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 43.

17 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 43, illetve: Kis: A pápai főiskola története 1531–1895, 214.

18 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 44.

19 Elég, ha csak megnézzük Varga műveit, melyek közül a legkiemelkedőbb a háromrészes „Exegetika theologia”, melyet Debrecenben adott ki 1807 és 1818 között. Lásd: Varga István élete, in ZOVÁNYI: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 675. Természetesen mindig óvatosan kell kezelni a „ki volt előbb” kérdéseket.

20 BODOLAY: A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), 171.

21 Kocsi Sebestyén István genealógiai adatai.

22 N. N.: Sebestyén Gábor (Kocsi) élete, 706–707.

23 A Pápai Reformata Szent Ekklesiának Matrikulája, 446.

24 PETŐ: Kocsi Sebestyén István kéziratok művei, 53.

25 BODOLAY: A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), 224–225.

26 TÓTH: Szájruj szájra. A magyarság szállóigéi, 192. „Az arab nyelv 1792–1803 között fordul elő először a tárgyak között [Debrecenben – a Szerk.]: tanította Kocsi Sebestyén István professzor. A vizsgálatokra abban az

össze.²⁷ Tanszéki utódát, Kocsi Sebestyén Istvánt Tóth Ferenc szuperintendens tette el 1841-ben, a pápai alsóvárosi temetőben, Mándi Márton István sírja mellé.²⁸

Liszokay József (1843–1848)

Liszokay József Balatonkisszőlősön született 1809. október 18-án. Tanulmányait Szentgálon kezdte és Pápán folytatta, ahol 1831-ben végzett a felsőbb – teológiai – tanulmányokkal. Ezt követően tanító, majd academicus rector lett Ószőnyben. Néhány évvel később Felsőörsön vállalt kápláni szolgálatot, de egy évvel később, 1837-ben Bécsbe utazott, hogy teológiai ismereteit bővíthesse. Pápara csupán hat évvel később, 1843-ban tért vissza, s ekkor megválasztották az akkor alapított Szentírás-magyarázati Tanszék tanárának.²⁹ Ezenfelül oktatott egyházjogot is.³⁰

A tanszék elfoglalásáról az egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvében ez olvasható:

„A Kazay – Oroszy jeles alapítvány következtében az egyházkerületi pápai főiskolában Szent-írás magyarázat végett felállítandó Oktatószékbe már ez előtt néhány évvel közgyűlésileg megválasztott Liszokay József Úr – ki néhai Sebestyén István főiskolai Oktató Úr testi elgyengültében, egy év folyta alatt a papi tudományokat köz meglepéssel tanította, majd a berlini egyetemből lett haza térte után, a dadi gyülekezethez négy évig kedvelt Lelkésze volt – az említett alapítványnak gyümölcsöző állapotba lett lépte után, a folyó évi közgyűlés jegyzőkönyve 44-dik száma alatt tett határozat értelmében, mint Szentírás magyarázat rendes oktatója, hivatalába mai napon, t. i. Novemb 2 kán, a főiskolai nagyteremben összegyűlt tanuló ifjúság és szép számú világiak s egyháziak jelenlétében, miután főtiszt Superintendens Ur [Tóth Ferenc – a Szerk.], a Szentírás magyarázati Oktatószéknek, néhai b. e. tek. Kazay Gábor táblabíró és Segédgondnok Ur, s neje tek. Siskei Oroszy Juliánna Asszonyság vallásos meleg buzgalmuk, s eddig pár nélküli alapítványuk általi keletkezését, s az illető Oktató Urnak megválasztatását, rövid történeti rajzban nyomasan előadván, – már nevezett Oktató Ur, a neki ajánlott Oktató, s illetőleg szószékbe föllépve, a rationalismus helyes értelmét, s enyryiben jótékony hatását szint oly alaposan, mint ékes szónoklattal fejtegette, majd magát hivatala buzgón leendő folytatására, az oktatóikar bizodalmas barátságába ajánlotta, s az egyházkerületi kormány kegyességébe bekérte; – Eöri Szabó Gábor táblabíró s főiskolai Gondnok, és Tarczay Lajos – jelenleg főiskolai igazgató Oktató Urak által, tárgyhoz s ünnepélyhez alkalmazott jeles beszéddel fogadtattott, ünnepélyesen s közörsöm hangos nyilvánultával beállítattott, – ez alkalommal – az örökké áldásban

időben a városi tanács el szokta küldeni két-két megbízottját, akik mintegy ellenőrzést gyakoroltak, és tapasztalataikkal aztán be is számoltak a városi tanácsnak, a kollégium legfőbb patrónusának. Ilyen alkalommal szólhatott bele valamelyik tanácsbeli az arab nyelvbe, és erre tehette aztán a professzor azt a megjegyzést. (Kardos Albert közlése)”

27 PETŐ: Kocsi Sebestyén István kéziratoss művei, 53–56.

28 FAZEKAS: Tóth Ferenc élete és művei, 130.

29 VARGA: Veszprém-megyei életrajzi lexikon, 636.

30 BODOLAY: A türelmi rendeltől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), 191.

*maradandó alapító Ur s Asszonyság emlékképei, nagyszerű kettős alapítványaikban kitűnő érdemeik iránti hála s tisztelet némi bizonyosságul a teremben ki levén függesztve. – Tudomásul följegyeztetik.*³¹

Az 1846–1847-es tanévben a Pápai Református Kollégium főigazgatói tisztét is betöltötte.³² Csupán öt esztendeig, 1848 augusztusáig viselte a professzori címet, mert ekkor apósa, néhai Tóth Ferenc szuperintendens szolgálati helyén, a pápai gyülekezet lelképásztorává választották. Néhány évvel később, 1855-ben Győrbe ment lelkésznek. Itt – 1868-ban – megírta „*A naggyőri ev.ref. Egyház múltja és jelene*” című művét, de 1873-ban ismét visszatért Pápára, s nyugdíjazásáig, 1877-ig újra itt teljesített lelkészi szolgálatot. Második pápai lelkészsége idején megírta „*A pápai ev.ref. Egyház levéltára 1510–1811*” című művét. Nyugalomba vonulását követően Budapestre költözött, ahol még aktívan dolgozott: megírta apósa, Tóth Ferenc szuperintendens életrajzát (Bp., 1877), illetve sajtó alá rendezte a II. Helvét Hitvallás fordítását. 1888. május 13-án hunyt el.³³

Dömjén Ferenc (1848–1849)

A tragikusan fiatalon elhunyt Dömjén Ferenc a pápai kollégium ígéretes tehetségű tanáregyéniségévé válhatott volna, de ebben megakadályozta őt korai halála. Máiig sem tudjuk fölbecsülni, hogy mi mindent alkothatott volna, mi mindentől esett el a kollégium e tragikus veszteség miatt.

Dömjén László és Szakál Julianna gyermekeként látta meg a napvilágot. A Pápai Református Kollégiumban végezte tanulmányait, az ifjúsági Képzőtársulat tagjaként vers- és novellafordításával, saját verseivel nagy érdemeket szerzett. Kiválóan fordított francia és német nyelvből.³⁴ Ezenkívül a Tavasz című zsebkönyvbe is írt verseket (Pápa, 1845).³⁵

Lisztkay József 1848 augusztusában pápai lelképásztorrá lett, így távoztával megüresedett a Szentírás-magyarázati Tanszék. A dunántúli egyházkerület már előtte megoldást kívánt találni a problémára, ezért az április 4-én tartott kerületi közgyűlésen Dömjén Ferenc pápai helyettes lelkész urat nevezték ki a tanszék élére. Meghagyták neki, hogy köteles egy évet külföldi egyetemen tölteni előkészülettel, s e célra 100 pengő útiköltséget hagytak jóvá számára. Annak okáért, hogy a tanszéken folyó munka a megfelelő módon, zavartalanul folytatódhasson, míg Dömjén Ferenc külföldön tartózkodik, szükség volt helyettesre. A helyettesítésre Széki Béla

31 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1844. április 30.–május 3. 114/5 pontja (1843. november 2-án tartott kisgyűlés jegyzőkönyvének ismertetése, annak 5. pontja), 20.

32 KÖBLÖS: A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861, 92.

33 VARGA: Veszprém-megyei életrajzi lexikon, 636.

34 Lásd: „*A bársony kalap*” című művet, melyet francia nyelvből fordított, in Érdemkönyv 1844–1855, 65–75. Illetve ugyanebben a könyvben olvasható német nyelvből készített szabad fordítása „*Övek nem lesz*” címmel, Érdemkönyv, 83–85.

35 SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái II, 1053.

jelentkezett, de a neki megítélt helyettesítési díjnak csupán a felét kérte csak, s a díjazás másik felével kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy fordítsa az egyházkerület Dömjén Ferenc költségeinek fedezésére, aki ezt a felajánlást hálásan fogadta.³⁶

Ugyanazon közgyűlésen mutatta be az ifjú professzor munkáját Nagy Mihály szuperintendens. A mű címe: „*Homiletikai társulat*”, amely akkor jelent meg nyomtatásban. Az elhangzott vélemény szerint „különösen az ifjabb és kezdő lelkészeknek, de egyebeknek is bizalommal ajánltatik”.³⁷

A hazai események okán az 1849-es évben nem tartott az egyházkerület közgyűlést, de 1850-ben már igen. Ebből tudhatjuk meg, hogy 1849-ben kolerában elhunyt az ifjú professzor, Dömjén Ferenc.³⁸ Később még arról is értesülünk, hogy édesanyja, Dömjén Lászlóné Szakál Julianna 200 forintot vett föl az egyházkerülettől házvásárlásra való kölcsön gyanánt, s fia halála után kérvényezte, engedjék el tartozását. Ezt a kérését azonban „*a nehéz időkre való tekintettel*” nem teljesíthették.³⁹

*Művei*⁴⁰

- Örömdalok – című emlékkönyv egyik szerzője (Nagy Mihály szuperintendens beiktatásakor), Pápa, 1845.
- Emlék. Székiné, sz. Kimiti Teréz erényeinek. Pápa, 1845.
- Homiletikai társulat
- Gyászbeszéd. (Liszky József és Kovács Benő gyászbeszédeivel együtt), Pápa, 1848.

Heiszler József (1849–1854)

Heiszler József 1819. február 21-én született Nagykárolyban, római katolikus családban. Szülei a kegyesrendiek nevelésére bízták gyermeküket, s az ő költségükön végezte teljes egészében tanulmányait. 1843-ban, 24 éves korában bölcsészeti doktorátust szerzett, valamint pappá szentelték. Az 1848-as események előtt a kegyesrendiek pesti gimnáziumában tanított, majd 1848-ban önkéntesként részt vett a Jellasics elleni hadjáratban. Az ütközetekben lába olyannyira megsérült, hogy el kellett hagynia a visszavonuló sereget, s az 1849-es csornai ütközetet követően Nemesvámosra utazott Pap Istvánhoz, akivel jó barátságban voltak.

Hiába ellenezte Pap István, Heiszler József mégis Veszprémben reformátussá lett. Ugyanebben az egyházmegyében, Oláh János pécselyi lelkész mellé került helyettes lelkészül. Az egyházmegye előtt – ahogyan Szinnyei írja – „*oly kitűnő vizsgát tett*”, hogy 1850 nyarán megválasztották Pápára teológiai tanárnak.⁴¹

36 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. június 26–28., Székesfehérvár, 27. pont. Idézi: 1848. április 4-i közgyűlési jegyzőkönyv 24. pontját.

37 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. június 26–28., Székesfehérvár, 123. pont.

38 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1850. május 27–30., Pápa, 16. pont, 9.

39 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1850. május 27–30., Pápa, 65. pont, 17.

40 Lásd SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái II, 1053.

41 SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái IV, 645. Kiss József szerint 1849–1850-ben volt a tanszék helyettes, míg 1851 őszétől rendes tanára. Lásd Kiss: A főiskola az új abszolutizmus korában, 272.

Az akkor pécselyi helyettes lelkészt az 1849-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt Dömjén Ferenc helyére alkalmazták a Szentírás-magyarázati Tanszék élén, azonban először csupán mint helyettes tanár választatott meg, évi 400 forint fizetéssel. A határozatban ez állott: „*hivatalába a jövő iskolai év kezdetével állítandván be*”.⁴²

Heiszler Józsefet aztán, aki „*a pápai főtanodában szent írás értelmezési, zsidónyelv, régiségek és egyházi történeten ideiglenes tanára*” volt, még abban az évben, az őszi közgyűlésen lelkésszé szentelték.⁴³

A héber exegézist, kortörténetet (régiségtant) és egyháztörténetet tanította a teológián. Négy esztendeig működött Pápán rendes tanárként, amikor is Kerkapoly Károly bölcselőtanár „izgatásaira” az idősebb tanárok részéről támadások érték, mellyel kapcsolatban az egyházmegye ugyan neki adott igazat, ő mégsem akart tovább így Pápán maradni, ezért 1854-ben elment. A Somogy megyei (Felső-) Mocsoládra ment lelképásztornak, ahonnan másfél évvel később továbbment Gyönkre, hogy az ottani magyar és német ajkú gyülekezetek lelképásztora legyen. Fördös Lajos 1856-ban felajánlotta neki az egyik kecskeméti teológiai tanszék vezetését (állandó igazgatósággal), ahova egykori tanítványi köréből „hittanszaki tanári kart” állított föl. A pátens korában azonban Bécsben megfellebbezték kinevezésének megerősítését. Mivel az Entwurfot a gyönki iskolába nem akarta bevinni, ezért eljárás indult ellene. Az egyházkerület helyt adott a soproni helytartóság követeléseinek, ezért Heiszlert Sóvéra (ma: Dél-bácskai körzet, Szerbia), az ottani német gyülekezetbe helyezte. 1859 őszén pályázat útján elnyerte a Sárospataki Református Kollégium görög exegézis és egyháztörténelmi tanszékét. Ugyanott 1868-tól a dogmatika tanárává nevezték ki. Nem sokáig maradt azonban dogmatikatanár, hiszen 1869-ben Dombrádra távozott lelképásztornak. Szinnyei véleménye szerint a távozás oka az volt, hogy Heiszlert „*a protestáns egyháznak tudományos munkássága iránt tanúsított érzéketlenség bántotta*”.⁴⁴ Dombrádon hunyt el 1901. október 16-án.⁴⁵

Kotász István (1854–1880)

Zsengellér József találóan fogalmaz, amikor azt írja, hogy Heiszler lemondását követően „*eljött az ideje annak, hogy a következő száz év során a pápai teológia saját tanítványai közül kerüljenek ki az ószövetségi tanszék vezetői*”.⁴⁶

Kotász István 1823. április 25-én született Léván, Bars vármegyében. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. A felsőfokú – akadémiai – képzést Losoncon kezdte, de végül Pápán fejezte be. 1845-ben végzett tanulmányaival, így ezt követően egy évig mint praeceptor működött a kollégiumban, a „*negyedik nyelvészeti iskolát*” tanítva. A rá következő tanévben ellenőrré (contrascriba), majd *seniorrá választották*.

42 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1850. május 27–30., Pápa, 16. pont, 9.

43 DREL, Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1850. október 17–18., Pápa, 2. pont, 1.

44 SZINNYEI: Magyar írók élete és munkái IV, 645–646.

45 N. N.: Vegyes közlemények, in Dunántúli Protestáns Lap 12 (1901. október 27.), 722.

46 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 45.

Az előzményeket nem ismerjük a maga teljességében, azonban az tény, hogy az 1848 júniusában Székesfehérváron tartott egyházkerületi közgyűlésen fölmentették Kotász István seniort az ellene emelt vádak alól. Pontosan nem ismeretes számunkra, milyen panasz is érkezett ellene, de a kiküldött bizottság által megálapítást nyert, hogy

„Kotász István Senior ellen semmi közfigyelmet érdemlő vád, és semmi olly bűnös tény be nem bizonyult, melly akár az iskolai kormány, akár annyival inkább az e. kerületi tanácsszék intézkedését igénylené, és a' mi panaszok ,s vádak ellene felhozattak is csak egyesek pusztá előadásán, s merő gyanúsításon alapítottak, egy némelly pedig jelesen Győri Endre akkori Gymnasiális tanító a tartozó tisztelet-ről annyira megfelejtkezett, hogy még a vizsgálat folyta alatt sem átalott az iskolai kormány, sőt az egyházkerület ellen is sértő kifejezésekre vetemülni.”⁴⁷

1848-ban hazaköltözött szüleihez, majd 1851-ben, letévén vizsgáit, lelkipásztori szolgálatra bocsátották. Felszentelése egy akkor újonnan hozott törvény miatt egy évet késett. Az 1850. október 17–18-án Pápán tartott közgyűlésre – melyen Heiszler Józsefet is felszentelték – Kotász István már mint a barsi egyházmegyében, Nagypeszeken szolgáló segédlelkész érkezett. A vizsgákon

„ki bár egy volt a legjobb készülletűek közül, mindazáltal mivel az egyházmegyén még ki nem bocsátattott: fennálló legújabb rendszabályaink értelmében, a vizsga ugyan tőle – tetemes uti költekezése tekintetéből – felvetett; de felszenteltése, a rendelet teljesítendése mellett, jövő évi felavatási ünnepélyre halasztott”⁴⁸

Végül aztán az 1851. június 16-án Pápán tartott egyházkerületi közgyűlésen került sor felszentelésére.⁴⁹ A jegyzőkönyvből kiderül, hogy Kotász a vizsgák alkalmával „... minden tudományokban kitűnő tanjegyet nyert...”⁵⁰ Még ugyanazon a közgyűlésen e jeles ifjút gimnáziumi tanárrá választották, hogy a szent nyelveket oktassa.

„Egyszersmind a theologiába a zsidó és görög philologia tanítására t. Kotasz István ur személyében évenkénti 400 ezüst frt. fizetéssel egy segédtanár választatott, olly hozzáadással, hogy a mondott tudományokon kívül a középtanoda 7-ik s 8-ik osztályában ugyanő a hellen irodalmat is eltanítani fogja.”⁵¹

Tanársága fiatalon indult, s gyorsan ívelt fölfelé. 1853-ban a dogmatika tanszéken helyettesített egy évig, majd 1854-ben – Heiszler József távozását követően – megválasztották a Szentírás-magyarázati Tanszék élére. Tantárgyai az ó- és újszövetségi írásmagyarázat, „héber régiségtan”, valamint értelmezéstan. Zsengellér József

47 DREL Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. június 26–28., Székesfehérvár, 109. pont.

48 DREL Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1850. október 17–18., Pápa, 2. pont, 1. oldal.

49 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 45. Illetve KRÁNTZ: „Késő idők emlékezetében éljenek...”, 154.

50 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1851. június 16–18., Pápa. No. 1., 1.

51 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1851. június 16–18., Pápa. No. 81., 12.

kiemeli, hogy Kotász István működése alatt jelent meg a pápai tanrendben önálló tárgyként a hermeneutika.⁵² Az 1867-es Értesítés szerint még homiletikát is oktatott.⁵³

Írói munkásságáról sajnálatos módon nem maradt fenn nyomtatott, írásos dokumentum. Nem tudni, pontosan milyen jegyzeteket használt, ahogyan azt sem, hogy melyik tanévben pontosan milyen tananyagot adott le diákjainak.⁵⁴ A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára O321 jelzet alatt Őrzi Kotász István egyetlen fennmaradt szellemi termékét, melyet Czibor Mór hallgató jegyzetelt le a tanórák alatt. Ebben a kéziratban – mely 1858-ból származik – három előadást találunk: Szent Pál apostolnak rómaiabeliekhez küldött levelének értelmezése; Mózes első könyve I–VIII. fejezetének értelmezése; valamint az Énekek Énekének értelmezése.

Kotász Istvánt 1880-ban, 57 esztendőskorában felfüggesztették tanári állásából, s fegyelmi eljárást indítottak ellene. A jegyzőkönyv szerint Kotász

„az egyházi és világi törvények nagymérvű megsértésével vádoltatik s mert ugyan-ezen vallomások erkölcsi életére, magaviseletére, sőt jellemére nézve is igen súlyos vádakat tartalmaznak és tekintettel arra, hogy ily vádak mellett, tanári működésének folytatása az egyházkerület részéről meg nem engedhető – Kotász István pápai theologiai tanár ezen tanári működésétől ideiglenesen fölfüggesztetik.”⁵⁵

Tantárgyainak előadásával ideiglenesen Kis Jánost, Tóth Dánielt és Németh Istvánt bízták meg.⁵⁶ Az 1881-es egyházkerületi jegyzőkönyvből kiderül, hogy „ünneptöréssel, részegeskedéssel s egyéb kihágásokkal” vádolták. Az eljárás során tanúsított magatartása okán, s azon tény miatt, hogy a tárgyalásokon – bár beidéztek – nem jelent meg, végleg elmozdították hivatalából.⁵⁷

Elmozdítását követően Nagymarosra költözött, halála 1892-ben következett be. A Dunántúli Protestáns Lapban ezt olvashatjuk: „Kotász István [...] rövid ideig tartó betegség után Pilis-Maróthon f. hó 2 án jobb létre szenderült. Temetése ugyanott, e hó 4-én a legnagyobb egyszerűséggel történt meg. Az önmagával és a világgal meghasonlott lélek porsátora nyerjen csendes nyugodalmat!”⁵⁸

Németh István (1881–1914)

Németh István püspök-professzor 1851. szeptember 29-én született Pusztagepresen. Elemi iskoláit Cecén végezte, majd ezt követően Gyönkre ment, ahol megkezdte

52 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 45.

53 Értesítés a Dunántúli Helv. Hitv. Evang. Egyházkerület Pápai Főtanodájáról az 1867/68-dik tanév végén, 9.

54 Azt tudjuk, hogy az 1866/67-es tanévben, 1867. július 22-én tartott közvizsgán a Római levél és a Példabeszédek könyvének értelmezésén túl „héber régiségből”, egyházi szónoklattanból (homiletika), értelmezéstanból, valamint héber nyelvészetből is vizsgáztatta a hallgatókat. Lásd: Értesítés a Dunántúli Helv. Hitv. Evang. Egyházkerület Pápai Főtanodájáról az 1866/67-dik tanév végén, 33.

55 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1880. szeptember 26., Székesfehérvár, 100.

56 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1880. szeptember 26., Székesfehérvár, (396. pont), 123.

57 DREL, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1881. június 12., Pápa, 154.

58 N. N.: Vegyes közlemények, in Dunántúli Protestáns Lap 3 (1892. május 22.), 343.

középiskolai tanulmányait. Az 1–4 osztályt itt teljesítette, mivel a kolerajárvány miatt Gyöngyösön 1866-ban nem kezdődött meg a tanév, ezért Pápara ment, ahol nem csupán a középiskolai, de a felsőfokú teológiai tanulmányait is végezte.⁵⁹

Lelkipásztori végzettséget 1874. július 21-én szerzett a Pápai Református Kollégiumban. Ekkor főiskolai seniorrá választották, s e hivatalát egy esztendőn keresztül viselte, közben 1874 szeptemberében a Pápai Református Egyházközségbe rendelték exmisszus segédlelkésznek. A seniori év leteltét követően még 3 hónapig volt a pápai gyülekezet segédlelkésze, mígnem az 1875-ben felállított pápai polgári nőtanodába tanári kinevezést kapott. Itt azonban csupán két hónapig munkálkodott, mivel időközben a kollégiumban tanító Szabó Lajost lévai lelkésszé nevezték ki, s helyére a tanári kar javaslatára a püspök Németh Istvánt alkalmazta. Az 1876. szeptember 4-én Pápan tartott egyházkerületi közgyűlés tanári állásában végleg megerősítette. Még ebben az évben kezdte el klasszika-filológiai tanulmányait.⁶⁰ Az 1878. június 16-án Veszprémben tartott közgyűlésen szentelték föl.⁶¹

Kotász Istvánt tanári működésében 1880-ban felfüggesztették, s így a Szentírás-magyarázati Tanszék vezetéséről is lemondásra kényszerült. Ezt követően, 1881-ben Németh István vette át a helyét. Ő volt az 1843-ban alapított Szentírás-magyarázati Tanszék utolsó olyan tanára, aki mind az ó-, mind pedig az újszövetségi írásmagyarázatot egyedül tanította.

Pethő Szidóniával kötött házasságot, s mivel gyermekük nem született, ezért diákjait gyermekeiként szerette.⁶² A professzort a diákok maguk között csak „Főúrnak” nevezték.

„A „főúr” titulus azonban igen nagyon megillette, mert az volt ő a teológián: főúr. Mindig az történt, amit ő akart, és úgy, ahogy ő akarta. Aki a kedvében tudott járni, annak kenyér volt; aki nem tudott, vagy nem is akart a kedvében járni, annak tövis volt. De rájött az ilyen, hogy így nem lehet a teológián élni és virulni, hát magatartást, színt és hangot változtatott, olyan kalapot vett, amely mélyebben meghajolt és jó fiú lett. A Főúr különben igen kedves és jószívű volt. Ha valaki rossz fát tett a tűzre, és menedékre volt szüksége, azt legbiztosabban a Főúr házában találta meg. Csak oda kellett védelemért betérnie, sorsát az ő kezébe kellett letennie, és meg volt mentve. Végeredményben tehát a Főúr volt a gyöngék pártfogója, megtévedtek támasza, mindnyájunk édesatyja.”⁶³

Ólé Sándor szerint Németh István tárgyai – a biblikus tantárgyak – voltak a legnehezebbek a teológián. A Főúr tanított ugyanis héber és görög exegézist, héber régiségtant, héber nyelvészetet és hermeneutikát. 1886-tól kezdve önálló tárgyként tanított bibliai teológiát is. Ólé jellemzése szerint az ő diákkorában a kápláni vizsgák valósággal „csontropogtatóak” voltak, „súlyosabbak, mint az érettségi vizsga”. Leírja, hogy amint megvirradt a reggel, a teológusok már „iszonyú szurkok és drukkok

59 N. N.: Németh István életrajza és temetése, in Dunántúli Protestáns Lap 35 (1924. augusztus 3.), 86–91.

60 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápan, 46.

61 KRÁNTZ: „Késő idők emlékezetében éljenek...”, 210.

62 KOCSIS: Németh István püspök élete és munkássága I. rész, 7.

63 ÓLÉ: Pápai diákemlékek, 184.

között” készültek a káplánira a pápai Várkert fái alatt. „Olyan forma lehetett nálunk a kápláni, mint Debrecenben – Csikesz Sándor tanársága alatt – a papi vizsga. De mégis volt különbség. Mert a Főúr irgalmas volt hozzánk, Csikesz Sándor pedig nem volt irgalmas az övéihez.”⁶⁴

„A Főúr tárgyai kemények, studiumai irgalmatlanul nehezek voltak, az igaz. De az előadásai érdekesek voltak. [...] Sokszor hivatkozott előadásai közben Kálmira. Idézetget az Intitúcióból, vagy valamelyik igemagyarázatból.” Másol így kiált fel: „Csak azok a stúdiók! Csak azokat tudnám feledni! »A kígyó itt nem szimbólum, hanem a kozmikus princípium misztikus figurája.« Jaj!”⁶⁵

Már Ólé Sándor is megjegyezte, hogy ezeket az előadásokat le kellett volna jegyzetelni, s litografált jegyzetként a tanuló ifjúság számára kiadni, de ez nem történt meg.⁶⁶ Németh István talán legfőbb műve „Ézsaiás próféta könyvének exegézise”, mely sajnálatos módon nem került kiadásra. A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattárában lévő kézirat jelzete: O.433e.⁶⁷

Jelentős bibliafordító tevékenysége.⁶⁸ Szász Károly református püspök vezetésével 1886-ban kezdődött el a Károli-Biblia revíziója. A bizottságnak Németh István is tagja volt, s azt mondhatjuk, bár nevét méltatlanul elfeledte az utókor, legfőbb műve még ma is közkézen forog, bibliaolvasó keresztyének ezrei forgatják minden nap áhitatos lelkülettel azt a Bibliát, melynek revideálásában a későbbi püspökök nagy része volt.⁶⁹ Kegyességére nézve a református konfesszionalizmusban találta meg a számára legjobb utat Krisztus követésére nézve.⁷⁰

Németh István különböző feladatokat is ellátott az egyházkerületben. Volt tanácsbíró, a kollégium gazdasági tanácselnöke, egyházkerületi aljegyző, illetve később főjegyző is.⁷¹ Püspökké választása előtt – 1913-ban – a Szentírás-magyarázati Tanszék kettévált: az Újszövetségi Tanszék vezetője Pongrácz József lett,⁷² aki előzőleg néhány évig már mint „helyettes teológiai tanár” működött a teológián;⁷³ az Ószövetségi Tanszék élére pedig – miután Németh István püspökké választása után lemondott annak vezetéséről – 1914-ben Czeglédy Sándort választották.

Dunántúli püspökként a révkomáromi gyülekezet lelkipásztora lett, de a cseh megszállás után el kellett hagynia az immár Csehszlovákiához tartozó várost, így először Komáromban, majd 1922-től haláláig Balatonkenesén szolgált.

64 Uo.

65 ÓLÉ: Pápai diákemlékek, 185–186.

66 I. m., 185. Ahogyan elődjének, Kotász Istvánnak sem, úgy neki sem voltak közrebecsátható jegyzetei.

67 ZSENGELLÉR: Az Ószövetségi oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 46.

68 Uo.

69 BUCSAY: A Szentírás magyar fordításának, kiadásának és terjesztésének ügye, 210.

70 BUCSAY: A magyar református kegyesség, 241.

71 ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 46.

72 THURY-FARAGÓ: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője az 1913–1914. iskolai évről, 64.

73 Mikor dr. Antal Gézát országgyűlési képviselővé választották, az egyházkerületi közgyűlés szabadságolta, s óráinak ellátására Pongrácz Józsefet alkalmazta a teológiára. Lásd THURY-FARAGÓ: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője az 1910–11. iskolai évről, 70.

A Kenesei Inventáriumban ezt olvashatjuk a püspökről:

„Németh István, volt Héber professzor, a kerület püspöke foglalta el Czákó után a kenesei lelkipásztori állást. A keneseiek szívesen hívták meg a Komáromból a Cseh megszállás miatt kerületéhez kijönni kényszerült püspököt. Az idős püspöklelkész a dolog természetéből érthetően igen kevésé jutott kapcsolatba a gyülekezettel. Nem is volt gyakorló lelkész azelőtt sem, hanem tanár volt s itt a kerület dolgaival foglalta el magát. Amikor beszélgetni akart vele valamelyik öreg paraszt ember, ő hamarosan felmutatott egy akta-csomót, hogy neki intézni való dolgai vannak s nem ér rá beszélgetni – ahogy egyik káplánja, Gáthy Ferenc mint szemtanú elmondja. – a keneseiek elfogadták, megbecsülték, kegyes hiúsággal dicsüknek is tekintették az agg püspököt, de igazi kapcsolatba nem jutottak vele.”⁷⁴

Németh István tíz évig volt a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke.⁷⁵ 1924. július 28-án hunyt el. A halál okát vesebajban s végelgyengülésben állapították meg.⁷⁶

3. Az Ószövetségi Tanszék professzorai

Czegléd Sándor (1914–1920)

Czegléd Sándor 1883-ban született Nádasdladányon. Tanulmányait Győrökön és Pápán végezte, itt szerzett református lelkészi oklevelet. Az iskola elvégzését követően a mai Horvátország területén lévő Velika Pisanica-i missziói egyházközség lelkipásztoraként szolgált, s közben – 25 évesen – teológiai magántanári fokozatot szerzett Pápán ószövetségi tárgykörből. Magántanári dolgozata 1908-ban kiadásra került, melynek címe „Hóseás könyvének magyarázata”. Egy évvel később, 1909-től már nagysallói református lelkipásztor, majd 1914-től 1920-ig a Pápai Református Teológiai Akadémia tanáraként működött. Czegléd – miután elhagyta a teológiát – először Győrbe ment lelkipásztornak 1920-ban, majd Ceglédre került. Később megválasztották a főiskola lelkési gondnokának, de ezenkívül is számos komoly egyházi tisztséget viselt: volt esperes, egyházkerületi főjegyző, valamint zsinati tag. A református konfesszionizmus⁷⁷ és a lelki kálvinizmus⁷⁸ eszméi hatottak rá leginkább.

⁷⁴ PAPP-SZABÓ: Németh István püspök élete, 9. Idézi KÓCZÁN: A kenesei Refor Eklésianak Inventárioma (1823. május 1), 12. lap bal oldala.

⁷⁵ BUCSAY: Az egységes országos szervezet kiépítése és működése, 198. Illetve MOLNÁR: Az egyház külső rendje, 397.

⁷⁶ PAPP-SZABÓ: Németh István püspök élete, 8.

⁷⁷ „A világháború okozta iszonyú kijózanodás folyamán és az után a református kegyesség felé való mozgalmi jellegű továbbfejlődést volt hivatva szolgálni a Kálvin tanításai iránt bensőségesen érdeklődő református konfesszionizmus.” Lásd BUCSAY: A magyar református kegyesség a Dualizmus korában, 241.

⁷⁸ Ez az irányzat Kócz Sándortól kapta a nevét. Az 1920-as évektől kezdődött el a szószékeken a református öntudat erősítése. Elkezdődött a református életszemlélet hirdetése a szószékekről: mi a kálvinista ének többlete, mik a református keresztyén ember ismertetőjegyei stb. Lásd BOROSS: Igéjhirdetés, 408.

Különböző könyvsorozatokat, illetve folyóiratokat szerkesztett. A Keresztyén Család és a Református Sion elindítója, valamint a Dunántúli Protestáns Lap szerkesztője volt. Újára indította a Sylvester Bibliai Kézikönyvek sorozatot, s az első hat kötet szerkesztésében hatalmas munkát végzett 1926 és 1928 között.

Németh István püspök halála után, a püspökválasztáson maga is elindult. Az 1924. szeptember 19-én tartott második forduló választáson Czeglédy Sándor ellenében 695 : 58 szavazati aránnyal azonban dr. Antal Gézát választották meg a Dunántúli Református Egyházkerület püspökévé.⁷⁹

Jelentős bibliafordítói és biblikus tudományos munkássága: 1924-ben (és később 1930-ban) Győrben adta ki saját Újszövetség-fordítását. 1938-ban jelent meg a Czeglédy–Raffay-féle bibliarevizió, mely jelentős eseménynek számított akkoriban.⁸⁰ A bibliafordításról alkotott véleményét manapság is szívesen idézik: „Csak maga az Ige örök, de nem fordításai, s mivel a nyelv állandó fejlődésen megy át, az élő nyelveken készült bibliafordítások idők jártával kiegészítésre szorulnak.”⁸¹

Önálló teológiai munkái is szép számmal jelentek meg. Pápán adták ki 1914-ben „Az ószövetségi bevezetéstudomány rövid összefoglalása”, valamint 1916-ban „Izrael Mózes előtti vallásának nyomai” című munkáját. Ezt követte 1927-ben a Tahitótfalun megjelent „Az ó- és újszövetségi kor rövid története” – című műve. Hamar Istvánnal és Kállay Kálmánnal kétkötetes Bibliai Lexikont készítettek, mely Budapesten jelent meg 1927-ben és 1931-ben, de ezentúl is számos könyve, cikke, tanulmánya látott napvilágot az évek során.⁸² Czeglédy azon professzorok közé tartozott, akik nem csupán egy tudományterületen alkottak maradandót. Az ószövetségén kívül újszövetségi, valamint gyakorlati teológiai (homiletika, imádság)⁸³ témákban alkotott. Műfordítóként is jeleskedett, többek között Kálvintól és Kuypertől fordított sokat. Lelkipásztorként – mint a „*lelki kálvinizmus*” követője – igen komolyan vette szolgálatát, mely igehirdetéseiből is kitűnik.⁸⁴

Mint ceglédi lelkipásztor, 61 évesen hunyt el, 1944. december 23-án.⁸⁵ Győry Elemér püspök így írt róla püspöki jelentésében:

„Czeglédy Sándor ceglédi lelkipásztor 1944. december 23-án halt meg. Bár életének utolsó 2 évtizedét a dunamelléki egyházkerület egyik legnagyobb gyülekezetében töltötte, mégis megmaradt velünk, dunántúliakkal lelki közösségben. Dunántúl szülöttje, pápai kollégiumunk jeles diákja, egyházkerületünk legkimagaslóbb lelkipásztora, majd hatásában és tudományos munkálkodásában legáldásosabb professzora, egyházkerületünk áldott szolgálatot végző lelkesi főjegyzője volt,

79 PÓTOR: Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor, 105.

80 ÖTVÖS: Bibliakiadás és gyülekezetépítés, 462. Illetve ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 47. Valamint BUCSAY: A Szentírás magyar fordításának, kiadásának és terjesztésének ügye, 209.

81 Idézi ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 47.

82 TUNGLI: Pápai Pedagógus Lexikon, 34. Illetve ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 47–48.

83 SZÓNYI: Istentisztelet. Kegység, 404. Illetve ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 48.

84 BOROSS: Igéjhirdetés, 413–414.

85 TUNGLI: Pápai Pedagógus Lexikon, 34. Illetve ZSENGELLÉR: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, 47–48.

*típusa az igazi református lelkipásztornak, aki holtig tanul, a tudósnak, aki munkájával sohasem kérkedik, de 'érdemét a jók, nemesek s jövendő századok áldják'. Páratlan igehirdető, tudós bibliafordító, a magyar református egyházi ébredés s a bontakozó 'belmissziói' munkásság legmarkánsabb alakja, Dunántúl fáradhatatlan misszionáriusa volt és marad kortársai hálás emlékezetében.*⁸⁶

Kállay Kálmán (1920–1921)

Kállay Kálmán 1890. október 11-én született Pozsonyban. Édesapját Kállay Ferencnek hívták. Általános és középiskoláit szülővárosában végezte, s jeles eredménnyel érettségizett 1909-ben az evangélikus liceumban. Teológiai tanulmányait is ott, a pozsonyi evangélikus teológián kezdte el, de három tanévet Stipendium Bernardinum-ösztöndíjjal az utrechti egyetemen töltött, egyidejűleg a Pápai Református Teológiai Akadémia hallgatója is volt. Tanulmányait itt fejezte be, s tett jeles eredménnyel I. és II. lelkészképesítő vizsgát 1913-ban, illetve 1915-ben. A diploma megszerzését követően 1914-től Hontfüzesgyarmaton volt helyettes lelkész, majd 1916 nyaráig Bukarestben mint hitoktató lelkipásztor működött. Ekkor tábori lelkésznek állt, s egy évig végezte ezt a szolgálatot. 1917 év elejétől Kórógyon szolgált, majd 1918-tól Bukarestben – a romániai magyar református misszióban – ahol esperes-tanfelügyelőnek is megválasztották.⁸⁷

Az 1920–1921-es tanévben – Czeglédy Sándor távozását követően – a Dunántúli Református Egyházkerület helyettes tanáruul megválasztotta őt a Pápai Református Teológiai Akadémia Őszövetségi Tanszékére. A tanév során megszerezte Pápán a teológiai magántanári címet. Dolgozatát Jeremiás próféta életéről és könyvéről írta. Próbaelőadásának címe: „Ezékiel és Jeremiás próféták Istenfogalmának egymáshoz való viszonya.”⁸⁸

Helyettes tanári minőségében 1920 szeptemberétől 1921. április 25-ig működött a pápai teológián, majd leköszönt a katedráról, s konventi titkár lett. Közben, az 1922–1923-as tanévben a budapesti teológián héber nyelvi előadó volt.⁸⁹ Jól látható, hogy Kállay Kálmán nem sokáig tanított Pápán, ezért nem is beszélhetünk Kállay „pápai hatásáról”. Talán éppen ez a rövid idő az oka, hogy a 2006-ban elkészült Őszövetségi tanszéktörténetben meg sem említik a nevét.⁹⁰

Két évvel magántanári fokozatszerzését követően, 1922-ben Budapesten bölcsészdoktorrá avatták, majd 1923-tól lelkészképző intézeti tanárnak választották meg Debrecenben. 1926-ban teológiai doktorátust szerzett – szintén Debrecenben. 1928-ban ugyanott egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki az Őszövetségi Tanszékre, majd 1950-től akadémiai tanári minőségében folytatta oktatói munkáját.

86 GYÖRY: Püspöki jelentés (1945. október 25.), 20.

87 PÓTOR: Kállay Kálmán professzor élete és egyházépítő szolgálata, 147.

88 I. m., 149.

89 ZOVÁNYI: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 289. Illetve PÓTOR: Kállay Kálmán professzor élete és egyházépítő szolgálata, 148 és 150.

90 Lásd ZSENGELLÉR: Az Őszövetség oktatásának és az Őszövetségi tanszék története Pápán, 48. Czeglédy Sándor után rögtön Tóth Lajos következik a felsorolásban.

A Tiszántúli Református Egyházkerületben is elhalmoztak feladatokkal: 1933-ban tanácsbíróvá, 1936-ban konventi rendes taggá választották. Irodalmi, tudományos működése is inkább Debrecenben teljesedett ki.

Tevékenyen részt vállalt az Ótestamentumi Fordítóbizottság munkájában, s annak elnökeként igyekezett előmozdítani az új magyar bibliafordítás ügyét. Debrecenben hunyt el 1959. július 14-én.⁹¹

Tóth Lajos (1921–1947)

Tóth Lajos 1882. december 20-án született Léván. Édesapja, Tóth Sándor gazdálkodó volt, édesanyja, Osvald Lídia pedig háziasszony. Házasságukat Isten három gyermekkel áldotta meg: a legidősebb, Sándor 1872-ben született, őt követte Béla, aki 1878-ban látta meg a napvilágot, végül pedig Lajos.⁹²

Léván végezte az öt elemi osztályt, majd ugyanott, a helyi piarista gimnáziumban tanult s érettségizett. Ezt követően, 1901. április 1-jén kelt levelében kérvényezte Antal Gábor püspöknél, hogy az év végi görög érettségiben részt vehessen. A teológiára ugyanis csak azzal a feltétellel vették föl, hogy mivel gimnáziumban nem tanult görögöt, az első tanév végén le kell tennie az osztályozóvizsgákat, s az érettségit. Antal Gábor püspök megadta az engedélyt,⁹³ majd az ifjú sikeres érettségi vizsgát tett. Ezt követően, 1902-ben beiratkozott a Pápai Református Teológiai Akadémiára, ahol 1906-ban szerzett diplomát, jeles eredménnyel. Leánya, Tóth Sarolta szerint édesapja már korán kitűnt a bibliai héber nyelv iránti lelkesedésével, „*mely kijelölte pályáján későbbi útját*”.⁹⁴ A diplomázást követően, az 1906–1907-es tanévben a németországi Gustav Adolf Egyesület, valamint a baseli református egyház által létesített alapítvány jóvoltából lehetősége nyílt arra, hogy a baseli egyetemen tanuljon. Itt főként Conrad von Orelle, Bernhard Duhm és Alfred Bartholet előadásait hallgatta.⁹⁵

Hogy a német nyelvben is megfelelő előmenetelt szerezzen, 1907-ben átiratkozott a berni egyetemre, ahol főként Karl Marti előadásait hallgatta.⁹⁶ Már berni egyetemista korában is foglalkozott a doktorátus megszerzésének gondolatával, de ezen vágyát még sokáig nem teljesíthette. Pongrácz József barátja biztatására 1908-ban Edinburghba utazott. Pongrácz akkoriban ugyanis már második évét töltötte a skót szabadegyház ösztöndíjával Skóciában. Még ugyanabban az évben, az ő közreműködésével megismerkedett egy gazdag skót úrral, név szerint Neil Masterson Macquarie-vel,⁹⁷ akinek személyi titkára lett. Macquarie ugyanis távozó kísérelő helyett keresett megbízható protestáns teológust, s mivel Pongrácz József

91 ZOVÁNYI: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 289.

92 TÓTH: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, 5.

93 Tóth Lajos levele Antal Gábor püspökhöz, 1901. április 1., Komárom. A püspök válasza április 11-én érkezett. DREKK, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Könyvtár Kézirattára, dr. Tóth Lajos személyi anyaga, jelzet: O.1795.121.

94 TÓTH: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, 6.

95 Uo.

96 SÁRKÓZI: Magyarországi diákok az angol és skót egyetemeken (1789–1914), 108.

97 A skót urat Neil Matthewson Macwharrie-ként említi Önéletrajzában. Lásd TÓTH: Önéletrajz (kézirat), 3.

nem vállalta ezt a feladatot, Tóth Lajos lépett levelezésbe az úrral. 1908 februárjában került az Edinburghtól északra fekvő Ratho településre, ahonnan Macquarie vezetésével bejárhatta Skócia legszebb tájait, illetve nyáron, a Sabine nevezetű jachton felkereshette az Atlanti-óceán partjait. Élete legszebb időszakát töltötte itt, s közben a tanulásra is jutott ideje. Pongrácz József javaslatára 1908 nyarán az edinburgh-i egyetemen hallgatott teológiai előadásokat. Főleg Peterson professzor óráit látogatta, illetve az egyetem könyvtárában kutatott, ahol értékes anyagokat talált a magyar gályarabokra vonatkozóan.⁹⁸ Az angol nyelvben való haladásban nagy segítségére volt a rathó-i egyházközség lelkipásztora. Rathó-i tartózkodása végén a skót úr megházasodott (egy anglikán lelkész lányát vette feleségül), ezért Tóth Lajos megbízatása véget ért.⁹⁹ Közben Pongrácz József arra kérte barátját, kérjen ajánlóleveleket Carpenter professzortól, hogy bizonyos angliai könyvtárakba bejutva, ott lemásolhassa többek között Gyöngyösy Paulus leveleit. Viszont ha nem engedélyezik számára a másolást, legalább a levelekben szereplő dátumokat s az írók neveit jegyezze föl, valamint a levelek rövid tartalmi kivonatát készítse el. Három ajánlólevelet kérjen: Carpentertől egyet Bodley-ba, egyet a Queen's College-ba, illetve egyet a Christ Church könyvtárába. Természetesen Pongrácz kifejtette, mennyire jó volna, ha barátja a British Múzeum olvasótermébe is kapna egy ajánlást.¹⁰⁰

Tóth Lajost a püspök az anyásításra kerülő Zólyomba szánta az új gyülekezet megszervezésére, de előbb jelentkeznie kellett a barsi egyházmegye esperesénél, Patay Károlynál. 1908 karácsonyán a szolgálatételre képtelen Kiss Károly garamvezekényi lelkész mellé rendelte őt a püspök, ahol három hónapig szolgált. 1909. március 25-én Nagysallóba helyezték át helyettes lelkészi szolgálat ellátására, hogy előkészítse az új lelkipásztor (Czeglédy Sándor) számára a gyülekezetet. Itt még két hónapot sem töltött, ugyanis május 16-i hatállyal Zólyomba került, hogy az újonnan alakult missziói gyülekezet lelkipásztora legyen.

Már fiatal lelkipásztorként is igyekezett tovább bővíteni tudását. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy jelentkezett a Budapesti Tudományegyetemre. Bokor Józsefnél is kollokvált pszichológiából és pedagógiából.¹⁰¹ Közben megindult Zólyomban a templomépítés munkája is, s rendületlenül haladt előre, melynek köszönhetően 1913. augusztus 13-án már állott a templom és a lelkészlakás, melyet 1913. szeptember 7-én a már betegeskedő dr. Antal Gábor püspök szentelt föl az Ezékiel 37-ből vett Ige alapján.¹⁰² Tóth Lajos még ebben az évben megírta „*A zólyomi egyház keletkezéstörténete*” című munkáját.

Az ifjú lelkipásztor még Garamvezekényben ismerkedett meg *nemesoroszi* Mocsy Jolánnal, Mocsy Lajos ügyvéd és Ridegh Erzsébet leányával, akivel 1909. szeptember 15-én eljegyezték egymást, majd 1910. április 24-én összeházasodtak. A fiatal párnak egy évvel később, 1911. június 15-én megszületett első és egyetlen

98 Tóth: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, 7.

99 Piroška lánya még egészen kislány volt, amikor boldogan mutatott egy karácsonyi levelet édesapjának, amit M. MacQuarie küldött. Korsós Józsefné Tóth Piroška szóbeli közléséből (2016).

100 Pongrácz József levele Tóth Lajoshoz, 1908. november 16., Edinburgh. DREKK, jelzet: O. 1795. 78.

101 Korsós Józsefné Tóth Piroška szóbeli közléséből (2016).

102 Meghívó a zólyomi templomszentelésre, 1913. szeptember 7. DREKK, jelzet: O.1795.9.

gyermek, Tóth Gábor. A fiatalasszony 1912 januárjában, a templomépítés javára tartott ünnepségen megfázott, és 1912. augusztus 28-án, délután fél ötkor, alig 23 évesen tüdővészben elhunyt.¹⁰³

Néhány évvel később – feltehetően barátai biztatására – újból körülnézett, hogy feleséget találjon magának. Ekkor melegeztette föl kapcsolatát dr. Bitzó Sarolta felső-leányiskolai tanárnővel, akivel 1915 szeptemberében eljegyezték egymást, majd még abban az évben, november 15-én házasságot kötöttek. A párnak három gyermeke született: Sarolta, Sándor és Piroska. Így a házaspár – Gáborral együtt – négy gyermeket nevelt.¹⁰⁴ Az I. világháborút követő események miatt kénytelenek voltak elhagyni Zólyomot, s Budapestre települtek.

Közben – 1921 tavaszán – Czeglédy Sándor utódja, Kállay Kálmán elhagyta a Pápai Református Teológiai Akadémia Őszövetségi Tanszékét, ezért a megüresedett állásra tanárt kerestek. Tóth Lajos beadta pályázatát, melyet az akkori püspök, Németh István elfogadott, s egy évre megbízta a tanári feladatok ellátásával.¹⁰⁵

Tóth Lajos 1921 szeptemberében egyedül, családjával nélkül Pápára költözött, ahol sok kedves régi tanárával, barátával, ismerőssel találkozott. Szerény albérletekben szobát bérelt, s a konviktusban étkezett. Kéthetente látogatott haza családjához. Az 1921. évi közgyűlés megerősítette állásában, s onnantól fogva teljes erővel tudása felrészítésén s tanári feladatainak ellátásán fáradozott. A közgyűlésen kikötötték, hogy egy éven belül meg kell szereznie a teológia-magántanári fokozatot. 1922 júniusában magántanári vizsgára nyújtotta be „*Mikeás próféta – exegetikai magyarázat*” című munkáját, valamint Jeremiás prófétáról is tartott egy próbaelőadást, melyekért a Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Református Teológiai Akadémiájának teológiai magántanár képesítő bizottságától teológiai magántanári fokozatot nyert.¹⁰⁶ 1923-ban Németh István püspök megbízta a Főiskolai Nyomda felügyeletével, s ebben a tisztségben egészen 1940-ig megmaradt.¹⁰⁷ A nyomdafelügyelői tisztséggel együtt megkapta a Dunántúli Protestáns Lap kiadási ügyeinek intézési jogát, annak szerkesztését pedig 1923-tól kezdve Pongrácz József végezte.¹⁰⁸ Tóth Lajost két alkalommal választották a Pápai Református Teológiai Akadémia főigazgatójának. Első alkalommal 1926–1929 között töltötte be ezt a tiszteket, majd aztán 1938–1941 között újra. A professzor azután a nyári szünetben sem télenkedett, szakadatlanul gyarapította tudását, ahogyan olvashatjuk: „*Főiskolánk tanárai közül Tóth Lajos theol. igazgató augusztus hónapban Berlinben van tanulmányúton, ugyancsak Berlinben kutatott aug. 15-ig dr. Vasady Béla theol. tanár is, aki onnét Zürichbe ment át.*”¹⁰⁹

Tóth Lajos és Pongrácz József 1931-ben együtt szerezte meg doktorátusát Debrecenben. Szóbeli vizsgától és egyéb formások alól fölmentették, s „*summa cum laude*” teológiai doktorokká avatták őket. Dr. Tóth Lajos dolgozata a „*Páskha erede-*

103 TÓTH: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, 9.

104 I. m., 10.16.

105 I. m., 14.

106 I. m., 15.

107 I. m., 6.

108 Dunántúli Protestáns Lap 34 (1923), címlap.

109 N. N.: Vegyesek, in Dunántúli Protestáns Lap 39 (1928. augusztus 19.), 150.

te és történeti fejlődése” címet viselte, mely meg is jelent az abban az évben induló „Pápai Református Teológiai Akadémia Kiadványai” sorozat első kötetében.¹¹⁰

Tóth Lajos 1939 áprilisában ünnepelte harmincéves lelképásztori jubileumát. A tiszteletére április 22-én rendezett ünnepségről a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain olvashatunk: „Pápai theológiánk tanári kara és ifjúsága bensőséges ünneplésben részesítette dr. Tóth Lajos főiskolai igazgatót, abból az alkalomból, hogy most harminc éve kezdte meg rendes lelkészi szolgálatát.”¹¹¹ Pápán azonban 1945 után megromlott a légkör.¹¹² A Pápai Néplap 1947. március 9-én megjelent számában rágalommal illették Tóth Lajost, melynek következtében fegyelmi eljárást kért saját maga ellen, az ügy tisztázására. 13 pontba foglalva ismertette és cáfolta az ellene felhozott vádakát. Ezen vádak közül a legnevetesegebb az, mely szerint Tóth Lajos egy altiszt vagy egy tanár sürgetésére idegesen felelt. A professzor elismerte, hogy előfordulhatott ilyen eset, de hangsúlyozta, hogy ennek okát kell találni: „Sajnos, én is csak ember vagyok.”¹¹³ Önéletírásában röviden megemlékezett erről is:

„...Ebben az idegfeszítő munkában a demokratikus irányzat jelszava alatt felül-emelkedett értéktelen elemek részéről ért méltatlan támadások, bár az egyházkerület vezetői részéről a legteljesebb bizalmat élvezvén, annyira elvettem munkakedvetemet, hogy mivel egyébként is szolgálati időm kitölt már 1945-ben, nyugállományba helyeztetésemet kérve 1947. szeptember elsejével nyugállományba helyeztettem.”¹¹⁴

Tóth Lajos 1921–1947 között, 26 éven keresztül vezette Pápán az Ószövetségi Tanácsokat. 1948 tavaszán indult a Magyar Bibliatanács megbízásából a Károli-Biblia revíziója. Az Ószövetséges Szakbizottságnak dr. Tóth Lajos is tagja volt. Ezen bizottság elnöki tisztét dr. Kállay Kálmán töltötte be. A bizottság munkatársa dr. Deák János, dr. Pákozdi László Márton, Botyánszki János mezőtúri és Zászkaliczky Pál fóti esperes, dr. Pap László professzor és dr. Pálffy Miklós evangélikus teológiai akadémiai tanár volt. A professzor, amíg egészségi állapota engedte, szívesen dolgozott ezen a munkán, mely számára olyannyira kedves volt.¹¹⁵

A tevékeny tudós Tóth Lajost az 1956-os események nagyon megrázták. A forradalom napjaiban mindenhova elment, ahol pusztulást látott, hátha tud segíteni valakin.¹¹⁶ Az események következtében olyan lelki megrázkódtatás érte, hogy egészsége is megrendült, s agyvérzést kapott. Két hónapos betegeskedést követően 1957. július 1-jén az Uzsoki utcai kórházban hunyt el. Temetése 1957. július 4-én volt a farkasréti temetőben. A professzort kedvenc zsakettjében temették el.¹¹⁷ Az Igét dr. Pap László budapesti teológiai professzor hirdette. Fölvett textusa a Jób 19,25 volt. Szerény síremlék alatt nyugszik a 30/3 parcella 2. sor 18. sírjában. Mivel

110 I. m., 16.0

111 N. N.: Vegyesek, in Dunántúli Protestáns Lap 50 (1939. április 30.), 91.

112 I. m., 19.

113 Tóth Lajos 13 pontba szedett cáfolata az ellene felhozott vádakkal kapcsolatban. *DREKK*, jelzet: O.1795. 74a.

114 Tóth: Önéletrajz, 7.

115 KÁLLAY: Dr. Tóth Lajos emlékezete, 84.

116 Korsós Józsefné Tóth Piroska szóbeli közléséből (2016).

117 Uo.

halála oly váratlan volt, s temetése is hirtelen történt, pápai tanártársai közül senki nem tudott jelen lenni.¹¹⁸

Nem ismerjük héber nyelvtanát. Exegetikai jegyzetei, prédikációi nem igazán maradtak fenn. Tudomásunk van arról, hogy Ézsaiás exegézist tartott hallgatóinak, valamint megírta Mikeás próféta könyvének exegetikai magyarázatát. Noha nyomtatásban megjelent munkái kis számmal vannak (pl.: *Bevezetés az Ószövetségbe* 1933, *Az Ószövetség vallása* 1938), ma is jól használhatóak a református teológiai oktatásban.

Tóth Kálmán (1947–1951)

Tóth Kálmán 1917. július 16-án született Pápán. Édesapja a Pápai Református Kollégium ének-zene tanára, Tóth Lajos volt, édesanyját Bíró Erzsébetnek hívták.¹¹⁹ Iskoláit Pápán végezte. Tóth Kálmán abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egészen kicsiny elemista korától kezdve a középiskolán át a felsőfokú tanulmányait is szülővárosában végezhetette. A Pápai Református Kollégium Gimnáziumában 1935-ben érettségizett, majd a Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait. Már elsős teológus hallgatóként is szépen tanult, a héber nyelvben jól haladt előre.¹²⁰ Az alapvizsga letételét követően 1938-tól két esztendőn át az utrechti egyetem teológiai fakultásán tanult, s ott is szerzett diplomát. Az első lelkészképesítő vizsgát 1939-ben, a másodikat 1941-ben tette le Pápán. 1940. június 1-jétől szeptember 1-jéig a Pápai Református Egyházközségben teljesített segédlelkészi szolgálatot, majd szeptember 1-től a Dunántúli Református Egyházkerület püspöki hivatalába rendelték segédlelkészi szolgálatra. 1942. január 1-től zánkai lelkipásztor lett, majd még ugyanabban a hónapban, január 29-én feleségül vette Kerecsényi Vilmát, a körmenői születésű okleveles tanítónőt. 1943. február 25-én teológiai magántanári címet nyert Pápán ószövetségi tudományok szakcsoportból, a „Sámuel próféta, az Isten embere” című munkájával. 1944. május 17-én *magna cum laude* fokozattal teológiai doktori címet szerzett Debrecenben „*A próféták és a történelem*” című disszertációjával. Mindkét értekezését Pápán adták ki.

Tóth Lajos nyugdíjazását követően az ifjú tanerő 1947-től egészen az akadémia bezárásáig, 1951-ig a Pápai Református Teológiai Akadémia Ószövetségi Tanszékének tanára volt. Közben, 1950 ősztől nyárádi lelkipásztorként szolgált.

Hasonlóan Kállay Kálmánhoz, Tóth Kálmán munkássága sem Pápán forrt ki. Tanári működésének legjelentősebb helyszíne a budapesti teológia volt. 1957 szeptemberétől a Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottságának tagjaként vett részt az új fordítású Biblia fordítási munkálataiban. 1958-ban megválasztották a Budapesti Református Teológiai Akadémia Ószövetségi Tanszékének tanárává. Több esztendőn keresztül volt az intézmény dékánja, illetve prodeánja, valamint internatusi felügyelő tanára. Megalakulása óta az ószövetségi szaktanfolyam, valamint a

118 TÓTH: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, 20.

119 PÓRÓR: Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor, 16.

120 DREL, Tóth Lajos iskolai könyvecskéje. Jelzet: O.1795.85. A kis könyvecske szerint Tóth Kálmán jeles érdemjegyet nyert héberből.

Doktorok Kollégiuma ösztövségi szekciójának egyik vezetője, valamint a Dunántúl képviselőtestületének tagja volt. Három gyermeke született: Kálmán (1942. október 16.), akiből fizikus lett, Lajos (1946. február 25.), akiből pedig református lelképásztor. Éva leánya (1952. július 9.) hegedűművész lett.¹²¹ Tóth Kálmán professzor nyugdíjazását követően sem pihent: Kálvin János kisprófétákról írt magyarázataiból fordított. Budapesten hunyt el, 2009-ben.

Felhasznált irodalom

Levéltári források (DREL)

- *DREL*, O.1795.85. Tóth Lajos iskolai könyvecskéje.
- *DREKK*, O.1795. 74a. Tóth Lajos 13 pontba szedett cáfolata az ellene felhozott vádakkal kapcsolatban.
- *DREKK*, O.1795.9. Meghívó a zólyomi templomszentelésre, 1913. szeptember 7.
- *DREKK*, O.1795.121. Tóth Lajos levele Antal Gábor püspökhöz. 1901. április 1., Komárom. A püspök válasza április 11-én érkezett.
- *DREKK*, O.1795. 78. Pongrácz József levele Tóth Lajoshoz, 1908. november 16., Edinburgh.
- *DREL*, O.155. Érdemkönyv. A pápai főiskolai képzőtársaság munkás tagjainak számára. Az alapszabályok III-dik pontja szerint. 1844–1855.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1844. április 30.–május 3., Tata.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. június 26–28., Székesfehérvár.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. április 4.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1850. május 27–30., Pápa.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1850. október 17–18., Pápa.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1851. június 16–18., Pápa.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1880. szeptember 26., Székesfehérvár.
- *DREL*, Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1881. június 12., Pápa.

Egyéb kéziratok

- A Pápai Reformata Szent Eklésiának Matrikulája. Pápai Református Egyházközség, Pápa.
- KÓCZÁN L.: A kenesei Refor Eklésiának Inventárioma (1823. május 1.), Balatonkenese.
- TÓTH L.: *Dr. Tóth Lajos volt zólyomi református lelkész és pápai református teológiai akadémiai tanár Önéletrajza /Curriculum Vitae/*. 1947. október elseje.

Monográfiák és tanulmányok

- BODOLAY G.: A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849), in Trócsányi Zs. (szerk.): *A Pápai Kollégium története*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981, 89–232.

¹²¹ TÓTH–SZÜCS: Szószék és katedra, 7.

- BOROSS G.: Igehirdetés, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 406–417.
- BUCSAY M.: Az egységes országos szervezet kiépítése és működése, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 193–199.
- BUCSAY M.: A Szentírás magyar fordításának, kiadásának és terjesztésének ügye, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 208–211.
- BUCSAY M.: A magyar református kegyesség a Dualizmus korában, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 237–242.
- CSIZMADIA K.: *Pápai Kollégiumi történetek*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 1989.
- *Értesítés a Dunántúli Helv. Hitv. Evang. Egyházkerület Pápai Főtanodájáról az 1866/67-dik tanév végén*, Pápa, 1867.
- *Értesítés a Dunántúli Helv. Hitv. Evang. Egyházkerület Pápai Főtanodájáról az 1867/68-dik tanév végén*, Pápa, 1868.
- FAZEKAS K.: Tóth Ferenc élete és művei, in Márkus M. (szerk.): *Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2006, 127–131.
- GYÖRY E.: Püspöki jelentés (1945. október 25.), in Benedek S. (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűléseinek és tanácsuléseinek jegyzőkönyvei az 1945–1948 évekre*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1949, 20.
- KÁLLAY K.: Dr. Tóth Lajos emlékezete, in Zsengellér J. (szerk.): *Tóth Lajos: Mikeás. Emlékkönyv a pápai professzor születésének 125. és halálának 50. évfordulóján*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2007, 82–84.
- KIS E.: *A pápai főiskola története 1531–1895*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1896.
- KISS J.: A főiskola az új abszolutizmus korában, in Trócsányi Zs. (szerk.): *A Pápai Kollégium története*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1981, 235–321.
- KÖBLÖS J.: *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2006.
- KRÁNITZ Zs. (szerk.): *„Késő idők emlékezetében éljenek...” – A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952*, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2012.
- MOLNÁR A.: Az egyház külső rendje, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 387–398.
- ÓLÉ S.: *Pápai diákemlékek*, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2004.
- ÖTVÖS L.: Bibliakiadás és gyülekezetépítés, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 460–466.

- PETŐ G.: Kocsi Sebestyén István kéziratok művei, in Márkus M. (szerk.): *Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2006, 53–56.
- PÓTOR I.: *Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor. Különös tekintettel dunántúli szolgálataira* (Pápai Eperfa Könyvek 1), Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2000.
- PÓTOR I.: Kállay Kálmán professzor élete és egyházépítő szolgálata, in Vladár G.–Szabó E. (szerk.): „Isten Fia magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe” – *Ünnepi kötet Dr. Márkus Mihály püspök-professzor 70. születésnapja tiszteletére*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2013, 147–156.
- SZÖNYI Gy.: Istentisztelet. Kegyeség, in Bartha T. (szerk.): *Studia et Acta Ecclesiastica V., Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*, Budapest, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 398–406.
- THURY E.–FARAGÓ J.: *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője az 1910–1911. iskolai évről*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1911.
- THURY E.–FARAGÓ J. (1914): *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője az 1913–1914. iskolai évről*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1914.
- TÓTH B.: *Szárjul szájra. A magyarság szállóigéi* (második, javított és bővített kiadás), Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT., 1901.
- TÓTH K.–SZÜCS F. (szerk.): *Szószerk és katedra. Tanulmányok dr. Tóth Kálmán professzor tiszteletére*, Budapest, Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1987.
- TÓTH L.: *A pápai főiskolai nyomda története* (A Pápai Református Theológiai Akadémia kiadványai 30), Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1939.
- TÓTH S.: In memoriam Dr. Tóth Lajos pápai teológiai tanár, in Zsengellér J. (szerk.): *Tóth Lajos: Mikeás. Emlékkönyv a pápai professzor születésének 125. és halálának 50. évfordulóján*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2007, 5–21.
- TUNGLI Gy. (szerk.): *Pápai Pedagógus Lexikon*, Pápa, Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997.
- ZSENGELLÉR J.: Az Ószövetség oktatásának és az Ószövetségi tanszék története Pápán, in Márkus M. (szerk.): *Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2006, 43–52.

Internetes források

- Kocsi Sebestyén István genealógiai adatai, in <https://www.geni.com/people/Istv%C3%A1n-Kocsi-Sebesty%C3%A9n/6000000021707290254>, letöltés dátuma: 2017. 01. 30.
- SZABÓ T.: Kocsi Sebestyén István, in Varga J. (szerk.): *Kecskeméti Életrajzi Lexikon*: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megyef/pages/Kecskemeti_eletrajzi_lexikon/006_h_k.htm, letöltés dátuma: 2017. 01. 29.

Lexikonok

- N. N.: Sebestyén Gábor (Kocsi) élete, in *Révai nagy lexikona – Az ismeretek enciklopédiája*, 16. kötet, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1924 (1994), 706–707.

- SZINNYEI J.: Magyar írók élete és munkái II., Budapest, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, 1893 (reprint: Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnomat-sorozata, 1980–1981).
- SZINNYEI J.: Budapest, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, 1896 (reprint: Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnomat-sorozata, 1980–1981).
- SZINNYEI J.: Budapest, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, 1899 (reprint: Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnomat-sorozata, 1980–1981).
- VARGA B. (főszerk.): Veszprém-megyei életrajzi lexikon (bővített, javított kiadás), Veszprém, 2014.
- ZOVÁNYI J.: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Kiadja a Magyar Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 3. javított és bővített kiadás, szerkesztette: Dr. Ladányi Sándor.

Folyóiratok és hírlapok

- *Dunántúli Protestáns Lap* 34. évf. (1923) Címlap.
- KOCSIS Á.: Németh István püspök élete és munkássága 1. rész, in *Pápai Kollégiumi Lapok* 2 (2017. március 6.), 6–8.
- N. N.: Vegyes közlemények, in *Dunántúli Protestáns Lap* 3 (1892. május 22.), 341–344.
- N. N.: Vegyes közlemények, in *Dunántúli Protestáns Lap* 12 (1901. október 27.), 721–725.
- N. N.: Németh István életrajza és temetése, in *Dunántúli Protestáns Lap* 35 (1924. augusztus 3.), 86–90.
- N. N.: Vegyesek, in *Dunántúli Protestáns Lap* 39 (1928. augusztus 19.), 149–150.
- N. N.: Vegyesek, in *Dunántúli Protestáns Lap* 50 (1939. április 30.), 90–92.
- PAPP-SZABÓ Sz.: Németh István püspök élete, in *Pápai Kollégiumi Lapok* 2 (2017. március 20.), 8–10.
- SÁRKÖZI G.: Magyarországi diákok az angol és skót egyetemeken (1789–1914), in *Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei* 7 (2007/1–2), 101–120.
- TÓTH L.: „Egyháztörténeti adataink Oxfordban” I. rész, in *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. április 11.), 239–241.
- TÓTH L.: „Egyháztörténeti adataink Oxfordban” II. rész, in *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. április 18.), 266–267.
- TÓTH L.: „Egyháztörténeti adataink Oxfordban” III. rész, in *Dunántúli Protestáns Lap* 20 (1909. május 2.), 298–300.

Szóbeli közlések

- Korsós Józsefné Tóth Piroska szóbeli közléséből (2016).